

מבט על, גיליון 611, 30 בספטמבר 2014

נאום הנשיא אובמה בעצרת האו"ם – בסימן של המשכיות, התפכחות והתחדשות

זכי שלום

בנאומו של הנשיא אובמה בעצרת האו"ם ב-24 בספטמבר 2014 הוקדש מקום נכבד לשתי סוגיות הנמצאות במקום גבוה על סדר היום הבינלאומי: המאבק נגד ארגוני הטרור האסלאמיים, ובעיקר נגד 'המדינה האסלאמית' – דאע"ש; העימות בין רוסיה לאוקראינה תחת הכותרת ה'תוקפנות הרוסית באירופה'. נושא נוסף שאליו התייחס הנשיא, אך בניגוד לעבר לא יוחד לו מקום מרכזי בנאום, היה הסכסוך הישראלי-פלסטיני. לכאורה, מדובר בעניינים נפרדים ואולם, ניתן לקשר ביניהם ולהסיק מכך על נושאים ברי השלכות על המזרח התיכון בכלל ועל ישראל בפרט.

הנשיא חזר והדגיש גישה שאותה ביטא כבר בכהונתו הראשונה, ולפיה המאבק נגד ארגוני הטרור האסלאמיים אינו צריך לרפות את ידיה של ארצות הברית מן הצורך להגיע לפיוס היסטורי עם האסלאם: "ארצות הברית", הבהיר הנשיא, "הדגישה שוב ושוב שהיא לא הייתה ולעולם לא תהיה במלחמה נגד האסלאם". מנקודת ראותו של הנשיא, האסלאם הוא דת שוחרת שלום. ארגוני הטרור עמם נלחמת ארצות הברית אינם מייצגים את האסלאם 'האמיתי'. דברים אלה משקפים את דחייתו של הנשיא את התפיסה שמתקיים מאבק של ציביליזציות בין המערב ובין האסלאם.

אשר לסכסוך הישראלי-פלסטיני, הנשיא חזר על הקביעה שהסטטוס קוו בגדה המערבית וברצועת עזה אינו יכול להימשך וכן הבהיר שלמרות האופק הקודר, ארצות הברית לא תוותר על מאמצי השלום. המזרח התיכון והעולם, כך קבע, יהיו צודקים יותר ובטוחים יותר אם תקום מדינה פלסטינית שתחיה בשלום עם ישראל. בעבר, בעיקר בנאומים שנשא ב-2010 וב-2011, הקדיש הנשיא מקום נרחב לתהליך השלום הישראלי-פלסטיני ואף הביע ביטחון, כי יוביל בהקדם להסדר מדיני, המתבסס על חזון שתי המדינות לשני העמים. נימת הדברים אשר לסיכויי הצלחתו של התהליך המדיני הייתה הפעם הזאת מאופקת הרבה יותר.

מדברי הנשיא ניתן היה להסיק, כי מצבו העגום של התהליך המדיני נובע במידה רבה מכך שאין הנהגה הולמת שתניע את התהליך. הנשיא נזהר מלנקוב בשמה של ישראל, כמי שנעדרת הנהגה שתניע תהליך שלום. הוא לא נזקק לכך הפעם. שבועות ספורים קודם לכן, בראיון שהעניק לעיתונאי תום פרידמן, איש ה'ניו יורק טיימס', במהלך מבצע 'צוק איתן', קבע הנשיא, כי נתניהו חזק מכדי שיהיה מוכן לעשות את הוויתורים הנדרשים בכיוון של שלום. בנאומו בעצרת האו"ם הסתפק הנשיא בקביעה המרומזת שגם בחברה הישראלית חל מפנה, שאינו תורם להנעת תהליך השלום. האלימות הפוקדת את האזור, כך ציין, גרמה לישראלים רבים להתרחק מפעילות הנדרשת להנעת התהליך.

חידוש חשוב ואף דרמטי בדברי הנשיא היה ההתנתקות מהתזה שביטאו הוא ואנשי ממשל שונים מאז כניסתו לבית הלבן, ולפיה הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא מקור לרוב, אולי לכל, "הצרות" שיש לארצות הברית בעולם המוסלמי בכלל ובעולם הערבי בפרט: "המצב בעיראק, בסוריה ובלוב", אומר הנשיא, "צריך להוביל כל אחד להתנתק מן האשליה ולפיה הסכסוך הישראלי-ערבי הוא המקור העיקרי לבעיות האזור. במשך שנים שימש טיעון זה תירוץ להסטת תשומת לבם של עמי האזור מבעיותיהם שלהם מבית". יודגש שהנשיא ייחס מחשבה זו למנהיגי האזור בלבד, ונמנע מלאזכר את העובדה שהממשל שלו אימץ תזה זו בחום.

לגישה זו ניתן ביטוי במערכת הבחירות שקדמה לבחירתו הראשונה של אובמה לנשיאות. בראיון שהעניק ב-27 ביולי 2008, גרס אובמה, כי ארצות הברית צריכה לאמץ אסטרטגיה מדינית רחבת היקף במזרח התיכון, על בסיס הנחה שכל בעיות האזור קשורות זו בזו. הנשיא טען, כי פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני יקל על מדינות ערב לתמוך בארצות הברית בסוגיות עיראק

ואפגניסטן; יחליש את איראן, המשתמשת בחמאס וב-חזבאללה, כדי להגביר מתיחות באזור ואולי יאפשר להוציא את סוריה מן הציר המובל על ידי איראן; יבודד את איראן כך שיקשה עליה לקדם את תכנית הגרעין שלה. עדות בוטה במיוחד אשר לחשיבות הסכסוך הישראלי-פלסטיני לאינטרסים של ארצות הברית מסר הגנרל דיוויד פטראוס, לימים ראש המטות המשולבים של צבא ארצות הברית וראש הסוכנות המרכזית לביון C.I.A. בעדותו לפני ועדת הכוחות המזוינים של הסנאט במרס 2010, הוא סקר את אתגרי הביטחון שבפני ארצות הברית, ובין השאר קבע, כי "הסכסוך המתמשך בין ישראל וכמה משכנותיה מציב אתגרים מיוחדים ליכולתה של ארצות הברית לקדם את האינטרסים שלה באזורים בהם היא פועלת".

הנשיא נשא את נאומו בעצרת על רקע הצלחתו של הממשל לגבש קואליציה של כארבעים מדינות, כולל מדינות ערביות ואירופאיות, המוכנות לקחת חלק כזה או אחר במאמץ המלחמתי נגד דאע"ש. הנשיא ואישי ממשל אחרים מדגישים את נחישותה של ארצות הברית להילחם בארגון עד למיגורו, מתוך ידיעה שהמאבק יהיה ממושך, רחב היקף ויחייב גם פעילות קרקעית. הבהרתו של מזכיר ההגנה צ'אק הייגל, כי הפעילות ההתקפית בסוריה אינה מתואמת עם משטרו של אסד, הנתמך על ידי רוסיה, וכי הממשל דבק בעמדתו שממשל אסד איבד לגיטימיות לשלוט, העניקה יתר תוקף לדימוי המעצמתי-כוחני המאפיין את ממשל אובמה בשבועות האחרונים. יתר על כן, מעתה, לא יהיה מקום לטענה שהממשל "מפקיר" את בנות בריתו באזור ומאבד את אמינותו בעיניהם.

לתמונת מצב זו, כפי שבאה לביטוי גם בנאום אובמה, עשויות להיות השלכות מרחיקות לכת במזרח התיכון. איראן עשויה להעריך, כי כאשר מטוסים אמריקנים מפציצים שטחים בקרבתה, הסיכון של מתקפה אמריקנית על מתקני הגרעין שלה מוחשי יותר. במהלך נאומו הציג הנשיא לאיראנים מעין אולטימטום מרוכך: ארצות הברית תאפשר לאיראן פעילות גרעינית לצרכי שלום בלבד. הנשיא "המליץ" לאיראן לא להחמיץ שעת כושר היסטורית זו ולקבל את המתווה להסדר המוצע לה. בנסיבות אלה, תיתכן הגמשה של העמדה האיראנית בשיחות המתנהלות בינה לבין מדינות ה-P5+1. אפשר שהראיון שהעניק הנשיא רוחאני לכריסטיאן אמנפור ובו הציג את איראן כעומדת ב"חזית הלחימה בטרור" וקרא לדבוק במשא ומתן ולהימנע משימוש בכוח, מאיומים ומסנקציות למרות מחלוקות, מעיד על הגמשה אפשרית בעמדת איראן בסוגיית הגרעין.

בהקשר הישראלי עשוי הממשל לבקש לנצל את עמדת הכוח שצבר בשבועות האחרונים כדי לחדש, וביתר תוקף, את תהליך השלום הישראלי-פלסטיני. בהתייחסו לעימות בין רוסיה לאוקראינה הבהיר הנשיא, כי ארצות הברית אינה מוכנה להשלים עם תפיסת העולם של ההנהגה הרוסית, ולפיה מדינה חזקה קובעת באורח שרירותי את גבולותיה של מדינה אחרת. ארצות הברית, קבע הנשיא, מאמינה שהזכות, היא זו שמעניקה כוח, וכי יש לאפשר לאנשים לקבוע את עתידם בעצמם. הדברים התייחסו לרוסיה, ואולם אין זה מן הנמנע, כי גם המציאות בין ישראל לפלסטינים עמדה לנגד עיניו של הנשיא. גם מדבריו של הנשיא, כי ארצות הברית שוחרת שלום אך תעמוד על כך שכל המדינות ינהגו לפי נורמות מקובלות ויפתרו את הסכסוכים הטריטוריאליים שלהם בדרכי שלום ובהתאם לחוק הבינלאומי, ניתן, קרוב לוודאי, להסיק על כוונותיו של הממשל לגבי הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

למרות התסכול שצבר ממשל אובמה מן העיסוק בתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, הוא עשוי לבקש בחודשים הקרובים לחדש את השיחות בין הצדדים. הפעילות המואצת של הרשות הפלסטינית במוסדות הבינלאומיים לקידום ההכרה במדינה פלסטינית, כפי שהתבטאה בנאומו של מחמוד עבאס בעצרת, עשויה לשמש בידי הממשל מנוף חשוב ללחץ על ישראל להגמיש את עמדותיה במשא ומתן. במקביל, התפכחות הממשל מן התפיסה בדבר השלכותיו המקיפות של הסכסוך, עשויה ללמד על אפשרות שהממשל יאמץ עמדות מציאותיות ובנות השגה בהקשר הסכסוך, ולא ידבק בהכרח בהשגת הסדר כולל.